

Родные слова

штомесячны навуковы і метадычны часопіс

2/2014

ISSN 0234-1360

• **Матэрыялы, прысвечаныя 100-годдзю з дня нараджэння Аркадзя Куляшова**

• **Мікола Трус**
Шаўчэнкаўскія рарытэты і невядомыя аўтографы Янкі Купалы

• **Васіль Старычонок**
Другасныя ментальныя намінацыі: На матэрыяле ад'ектыўнай лексікі

• **Зоя Падліпская**
"Галоўная мэта майго жыцця":
Інтэрв'ю з Анатолем Статкевічам-Чабеганавым

Роднае слова

2014/2

(314)

ЛЮТЫ

Рэдакцыйная калегія

доктар філалагічных навук А. Бельскі (намеснік)
доктар філалагічных навук М. Прыгодзіч (намеснік)
доктар педагагічных навук М. Яленскі (намеснік)
доктар мастацтвазнаўства Т. Габрусь
доктар філалагічных навук У. Гніламёдаў
доктар мастацтвазнаўства В. Дадзіёмава
доктар філалагічных навук В. Іўчанкаў
доктар філалагічных навук І. Казакова
доктар гістарычных навук,
доктар архітэктуры А. Лакотка
доктар філалагічных навук А. Ліс
доктар філалагічных навук А. Лукашанец
доктар філалагічных навук В. Максімовіч

доктар мастацтвазнаўства У. Мартынаў
доктар філалагічных навук А. Ненадавец
доктар філалагічных навук В. Новак
доктар педагагічных навук І. Паўлоўскі
доктар мастацтвазнаўства В. Пракапцова
доктар філалагічных навук В. Рагойша
доктар філалагічных навук І. Роўда
доктар філалагічных навук І. Саверчанка
доктар філалагічных навук В. Старычок
кандыдат філалагічных навук М. Тру
доктар філалагічных навук М. Тычына
доктар філалагічных навук Т. Чарота
доктар філалагічных навук Т. Шляхач

Навуковыя кансультанты

Г. Адамовіч, Р. Аладава, М. Аляхновіч,
Г. Арцямёнак, А. Багданава, З. Бадзевіч,
А. Белая, Д. Дзятко, Т. Казакова,
В. Карамазуў, У. Каяла, В. Лемцюгова,
І. Лепешаў, Е. Лявонава, В. Ляшук,

В. Ляшчынская, А. Макарэвіч, З. Мельнікава,
П. Міхайлаў, І. Мухомынскі, М. Новік,
В. Рагаўлюў, В. Р. Сілка, У. Сенькавец,
А. Сілаха, А. Станкевіч, П. Сцяцко,
Г. Тамашэвіч, Н. Усава, Н. Шаранговіч, І. Штэйнер

Рэдакцыйная рада

Р. Бабашка, М. Бубешка, І. Булаўкіна,
В. Давідовіч, В. Душэўская, Р. Ільіна,
Г. Запартыка, З. Камароўская, В. Кажура

Л. Лазарчык, А. Ляшковіч, Л. Макарэвіч,
А. Марціновіч, Г. Марчук, М. Пазнякоў, А. Панфіленка,
Т. Прадзед, Л. Собаль, І. Таяноўская, Т. Шэляговіч

Над нумарам працавалі

рэдактары:

Вольга Крукоўская (*Методыка і вопыт*:
Настаўнік прапануе, З вопыту работы, Малады
даследчык прапануе, Актуальная тэма, Мета-
дыст прапануе, Дыдактычны матэрыял; *Калі
закончыўся ўрок*: З вопыту работы, Настаўнік
прапануе),

Крысціна Пучынская (*Літаратура і час*: Май-
стэрства творцы, Шматгалосае рэха, З архіваў часу,
Пошукі і знаходкі, Літаратура ў кантэксте жыцця,
Беларуская літаратура XXI стагоддзя, Крытыка і

бібліяграфія, Перазовы; Каляндар памятных датаў
і юбілейных дзён; Крыжаванка),

Ларыса Сагановіч (*Мовы рысы непаўторныя*:
Віншум юбіляра!, Таямніцы слова, Мовазнаўчы
досвед, Мова мастацкіх твораў, Малады даслед-
чык прапануе, Новыя выданні),

Наталля Шапран (*Нацыянальная і сусветная
культура*: На скрыжаванні культур, Традыцый-
ная культура, Лучнасць музаў, Народныя абрады
і звычаі, Гасцёўня, Першавера продкаў),

намеснік галоўнага рэдактара
адказны сакратар
дзяжурны рэдактар
літаратурныя рэдактары
тэхнічны рэдактар
галоўны бухгалтар

**Марыя Кныш,
Вольга Барздова,
Наталля Шапран,
Крысціна Пучынская, Вольга Крукоўская,
Канстанцін Лісецкі,
Валянціна Ракіцкая.**

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:
МІНІСТЭРСТВА
АДУКАЦЫІ
РЭСПУБЛІКІ
БЕЛАРУСЬ,
ГРАМАДСКАЕ
АБ'ЯДНАННЕ
"САЮЗ
ПІСЬМЕНнікаў
БЕЛАРУСІ"

УСТАНОВА
«РЭДАКЦЫЯ ЧАСОПІСА
"РОДНАЕ СЛОВА"»

Часопіс выходзіць
з 1988 года
(у 1988 – 1991,
№№ 1 – 48,
выдаваўся пад назвай
"Беларуская мова
і літаратура ў школе")

Галоўны рэдактар

**Зоя Іванаўна
ПАДЛІПСКАЯ**

WWW.RS.UNIBEL.BY

Змест

ЛІТАРАТУРА І ЧАС

Ярац Алег, Ярац Віктар. Балючая балада: Да стагоддзя з дня нараджэння Аркадзя Куляшова.	3
Якавенка Наталля. Прыклад хуткага росту: Аўтапэ- раклады Аркадзя Куляшова.	6
Жыбуль Віктар. "Пружанскі барон": Жыццё і творчасць Алеся Гародні. <i>Заканчэнне</i>	9
Трус Мікола. Шаўчэнкаўскія рытэты і невядомыя аўтографы Янкі Купалы	12
Рымарчук Надзея. Узаемадзеянне мастацка-публі- цыстычнага тэксту і фатаграфічнай выявы ў кнізе "Дзіця Чарнобыля" Мэрле Хільбк	15
Зарэцкая Вера. З клопатам пра сёння і заўтра белару- саў: Прыгодніцкая проза Зінаіды Дудзюк	20

МОВЫ РЫСЫ НЕПАЎТОРНЫЯ

Жыганава Алена, Кудраватых Ірына. "І немагчы- мае магчыма таму, хто ўзяў рубез круты...": Васілю Старычонку – 60	26
Старычонак Васіль. Другасныя ментальныя намінацыі: На матэрыяле адэктыўнай лексікі	28
Каўрус Алесь. З абсягу ўжывання тэрмінаў. Не толькі лінгвістычных. <i>Заканчэнне</i>	31
Пятрова Наталля. Графічнае вылучэнне лексем у тэк- стах Міхася Зарэцкага	37
Галуза Ірына. Язэп Драздовіч – лексікограф	40
Міхайлаў Павел. Прыгаршчы залацінак у лексічных ка- ралі Брэстчыны: Пра слоўнік Валянціны Касцючык	44

МЕТОДЫКА І ВОПЫТ

Шарко Вольга. Паэма "Бандароўна" Янкі Купалы: Урок беларускай літаратуры (IX клас)	47
Куліковіч Уладзімір. Матывацыя арфаграфічна-ма- матнага пісьма па-беларуску сярод школьнікаў і сту- дэнтаў	50
Гаўрош Ніна, Савіцкая Ірына. Семантыка функцыя- нальныя тыпы намінацыйных словаў	55
Мотрэнка Таццяна. Засваенне ключавых паняццяў тэорыі журналістыкі на фактальна-вызначальных занятках	58
Кныш Марыя. Аналітычная культура педагога: Умовы фарміравання	60
Сукора Людміла. Біяграфія і творчасць Аркадзя Куля- шова: Тэст (X клас)	62

КАЛІ ЗАКОНЧЫЎСЯ ўРОК

Рубашная Лера. Сцэнарый спектакля паводле рама- на "Каласы пад сярпом тваім" Уладзіміра Караткевіча. <i>Заканчэнне</i>	65
Сукора Людміла. "Ёсць у паэта свой аблог цалінны...": Інтэлектуальная гульня, прысвечаная жыццю і твор- часці Аркадзя Куляшова (XI клас)	72

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ І СУСВЕТНАЯ КУЛЬТУРА

Кушнярэвіч Аляксандр. Нямецка-беларускія мастац- кія сувязі XI – пачатку XXI ст. <i>Заканчэнне</i>	75
Лабачэўская Вольга. Карункі "на клёцках", "анталюжы і фарботы": Да гісторыі развіцця карункапляцення на Беларусі. <i>Заканчэнне</i>	79
Бароўская Ірына. "Парушыўшы законы прыцягнен- ня...": Песенна-паэтычная спадчына Аркадзя Куля- шова	82
Казакова Ірына. Вясельныя абрады беларусаў і кітай- цаў (вяселле і дзіехун)	84
Падліпская Зоя. "Галоўная мэта майго жыцця": Інтэрв'ю з Анатолям Статкевічам-Чабаганавым	88
Дудзюк Зінаіда. Здаць забытага міфа. <i>Працяг</i>	92

Крытыка і бібліяграфія. Шматкова І. Біяграфія Галіны Каржа- неўскай у вершах і нарысах: Пра кнігу "Што варта радасці і слёз..." Г. Каржанеўскай (22). Трус М. Сусветная паэзія па-ўкраінску: Пра кнігу "Выбраныя творы" П. Тычыны (24).
Перазовы. Трус М. "Слова" ў аснове ўкраінска-беларускай уза- емнасці (25).
Паэтычная старонка. Тычына П. "Да мовы дакранешся – мяк- ка..." (пер. М. Трус) (24).
Каляндар памятных датаў і юбілейных дзён. Красавік (23, 36).
Крыжаванка. Целеш Л. "І кружыцца планета Куляшова" (96).

Часопіс уключаны ў Пералік навуковых выданняў ВАК Рэспублікі Беларусь для друкавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў па філалагічных навуках, мастацтвазнаўстве, культуралогіі, педагогічных навуках (тэорыя і методыка навучання беларускай мове і літаратуры).

У адпаведнасці з Законам аб друку аўтары нясуць адказнасць за дакладнасць прыведзеных у артыкуле фактаў і звестак. Рэдакцыя пакідае за сабой права друкаваць артыкулы ў парадку абмеркавання, не падзяляючы пункту гледжання аўтара.

Пры перадруку спасылка на "Роднае слова" абавязковая. Патрабаванні да афармлення матэрыялаў і ўмовы прыняцця матэрыялаў для аспірантаў гл. на сайце часопіса www.rs.unibel.by.

«РОДНАЕ СЛОВА» / «БЕЛАРУСКАЯ МОВА І ЛІТАРАТУРА ў ШКОЛЕ»

МОВЫ РЫСЫ НЕПАЎТОРНЫЯ

Вінішум юбіляра!

“І НЕМАГЧЫМАЕ МАГЧЫМА ТАМУ, ХТО ЎЗЯЎ РУБЕЖ КРУТЫ...”

ВАСІЛЮ СТАРЫЧОНКУ – 60

Жыццёвая сцяжына Васіля Дзянісавіча Старычонка пачалася ў маленькай вёсачцы Луцішча, што на Крупшчыне, 24 лютага 1954 г. Менавіта тут, у гэтай маляўнічай мясцовасці, праявілася ў Васіля любоў да роднага слова, да літаратуры, а такія яго чалавечыя якасці, як спагада, сумленнасць, працавітасць, добразычлівасць, уменне адказваць за сябе і за іншых, – вынік выхавання ў вялікай дружнай сям’і, дзе было сямёра дзяцей. Пасля заканчэння Абчугскай сярэдняй школы ў 1971 г. паступіў на філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і ўжо ў студэнцкія гады праявіў сябе як удумлівы, улюбёны ў філалагічныя навукі студэнт. У 1976 г. пачаў працаваць у Інстытуце мовазнаўства АН Беларусі, з 1982 г. – у Беларуска-літоўскім пагранічным універсітэце імя Максіма Танка (старшы выкладчык, дацэнт, прафесар кафедры, з ліпеня 2001 г. – дэкан факультэта).

Кола навуковай дзейнасці В. Старычонка даволі шырокае – лексікалогія, лексікаграфія, дыялекталогія, міжмоўныя кантакты, полісемія, семантыка, культура маўлення. Пачынаў як дыялектолаг, яго першыя навуковыя працы ўяўлялі з сябе тэматычныя і рэгіянальныя падборкі дыялектных слоў, змешчаных у навуковых зборніках “Жывое слова” (1978), “Народныя словатворчасць” (1979), ён суаўтар дзвюх фундаментальных акадэмічных прац: пяцітомнага “Слоўніка беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча” і пяцітомнага “Лексічнага атласа беларускіх народных гаворак”. У 1980 г. Васіль Старычонак абараніў кандыдацкую дысертацыю па дыялектнай лексіцы (кіраўнік Ю. Мацкевіч), у 1998 г. – доктарскую дысертацыю “Полісемія ў беларускай мове”.

Вучоны працягвае і развівае семасіялагічны напрамак у беларускай лінгвістычнай навучы, арыентаваны на даследаванні полісеміі і аманіміі. Практычнай рэалізацыяй даследаванняў сталі першыя ў беларускай лінгвістычнай навучы “Слоўнік амонімаў беларускай мовы” (1991), манаграфія “Полісемія ў беларускай мове (на матэрыяле субстантываў)” (1997), “Метафара ў беларускай мове” (2007).

Праблемам семантычнай дыферэнцыяцыі полісемантаў, іх прасторавай варыятыўнасці ў бела-

руска-польска-літоўскім паграніччы прысвечаны артыкулы В. Старычонка ў часопісах “Вопросы языкознания”, “Филологические науки”, “Studia z filologii polskiej i słowiańskiej”, “Baltistica”, “Acta Baltico-Slavica”, “Zmogus ir žodis. Svetimosios kalbos”, у шматлікіх зборніках навуковых прац. Значную ўвагу даследчык аддае выяўленню найбольш поўнага корпуса балтызмаў у беларускай мове і гаворках, характарыстыцы асноўных тыпаў запазычанняў з балтыйскіх моў. Ім складзены першыя ў беларускай лексікаграфічнай практыцы “Слоўнік балтызмаў у беларускай мове” (яго фрагмент апублікаваны ў манаграфіі “Двуязычие: теория и практика”; Мінск, 2012).

У 1990-я гг. Васіль Дзянісавіч выкладаў беларускую літаратуру на падрыхтоўчых курсах розных мінскіх ВНУ. Тады і задумаўся, як дапамагчы юнакам і дзяўчатам (асабліва тым, хто па розных прычынах не можа вучыцца на падрыхтоўчых курсах) станоўча здаць экзамен, паказаць магчымыя шляхі вывучэння экзаменацыйных пытанняў, застрахаваць ад традыцыйных памылак, пазбегнуць літаратурных “рыфаў”. На жаль, гэтыя і многія іншыя пытанні заставаліся без адказаў нават у той невялікай колькасці кніг па беларускай літаратуры, адрасаваных менавіта абітурыентам. Як выйсце з таго складанага становішча можна лічыць першыя публікацыі В. Старычонка па гэтай тэме – тры выпускі метадычных парад і рэкамендацыі абітурыентам, якія выйшлі асобнай кніжкай пад назвай “Бе-

ларуская літаратура: Дапаможнік для абітурыентаў” (1993, перавыдавалася больш за 10 разоў).

Своеасаблівым абагульненнем прац па беларускай літаратуры, вынікам шматлікіх пошукаў вырашэння метадычных задач можна лічыць кнігу-даведнік “Беларуская літаратура: ад А да Я” (1998, 2-е выд. 2000). Гэта адно з першых у беларускім літаратуразнаўстве энцыклапедычных выданняў, дзе поўна і ўсебакова адлюстраваны матэрыялы па гісторыі беларускай літаратуры, змесце твораў мастацкай літаратуры (іх тэматычнай і сюжэтнай накіраванасці, жанравай і родавай прыналежнасці), літаратурных жанрах, мастацкіх метадах, стылях, эпохах, літаратуразнаўчых тэрмінах, жыццёвым і творчым шляху многіх пісьменнікаў.

Адначасова В. Старычонак актыўна працаваў над метадычнымі рэкамендацыямі па напісанні сачыненняў. Выказваліся розныя прапановы ў адносінах да гэтага творчага жанру, многія лічылі ўступны экзамен у выглядзе сачынення складаным і прапаноўвалі замяніць яго дыктантам, пераказам, цэнтралізаваным тэсціраваннем (што сёння і зроблена). Сачыненне ва ўсе часы лічылася адным з самых складаных экзаменаў, на якім правяраецца не толькі пісьменнасць, але і ўзровень эстэтычнага і духоўнага развіцця абітурыента, яго ўменне лагічна, паслядоўна, эмацыйна і стылістычна правільна выказаць думкі, а таксама разуменне ідэйнага зместу твора, літаратурнага працэсу, веды па тэорыі літаратуры і інш. Каб дапамагчы школьнікам і абітурыентам вырашыць такую складаную задачу, і была задумана серыя дапаможнікаў: “Ах сачыненні, сачыненні...” (1995, 3-е выд. 1997), “Як правільна пісаць сачыненні па беларускай літаратуры” (Гродна, 1997), “55 сачыненняў па беларускай літаратуры” (1997, 2-е выд. 2002), “50 новых сачыненняў па беларускай літаратуры” (1997), “100 сачыненняў па беларускай літаратуры” (1998, 2-е выд. 1999), “150 сачыненняў па беларускай літаратуры” (1999), “155 сачыненняў па беларускай літаратуры” (2000, 2-е выд. 2001).

Васіль Старычонак распрацоўвае метадычныя рэкамендацыі, піша кнігі па беларускай мове. Ён падрыхтаваў вучэбна-метадычныя дапаможнікі “Лінгвістычныя аналізы” (1997), “Беларуская мова: ад А да Я” (2002), “Беларуская мова: Узоры моўнага аналізу. Трэнеравачныя заданні. Тэсты” (2002).

З мэтай заахваціць вучняў да вывучэння мовы і літаратуры, пашырыць іх круггляд і моўную эрудыцыю, дапамагчы ў развіцці вобразнага і лагічнага мыслення, памяці, кемлівасці была створана кніга “Займальныя філалогія” (1998), дзе ў сціслай, лаканічнай і па магчымасці цікавай форме выкладаюцца пытанні беларускай і рускай мовы і літаратуры.

Як дэкан факультэта беларускай і рускай філалогіі В. Старычонак вялікую ўвагу аддае выкла-

данню беларускай і рускай моў ва ўмовах беларуска-рускага білінгвізму, клапаціцца пра стварэнне інавацыйных дапаможнікаў па рускай мове. Ён суаўтар кнігі “Современный русский язык” (у 3 ч.: 1990, 1992, 1994), дапаможніка “Основы фонологии” (1999), аўтар дапаможніка “Русский язык: Лингвистические анализы” (1999), слоўніка-даведніка “Русский язык. Школьный словарь-справочник” (2002). Ініцыятар стварэння серыі шматлікіх вучэбных дапаможнікаў па рускай мове, у якіх выступіў у якасці навуковага рэдактара і суаўтара: “Современный русский язык” (1999), “Современный русский язык: Синтаксис. Пунктуация” (2004), “Современный русский язык: Лексикология, фразеология, лексикография” (2008), “Современный русский язык: Фонетика, фонология, орфоэпия, графика, орфография, словообразование” (2009), “Современный русский язык: морфология” (2010), “Современный русский язык: синтаксис” (2012), “Современный русский литературный язык” (2012).

Вучонага-лінгвіста В. Старычонка добра ведаюць у многіх расійскіх навучальных установах, дзе ён неаднаразова выступаў з дакладамі па беларуска-рускіх узаасувязях. На заказ маскоўскага выдавецтва “Дрофа” В. Старычонак (у суаўтарстве з Я. Кавалдай) падрыхтаваў даведчае выданне “1750 экзаменационных вопросов, заданий и ответов по русскому языку для школьников и поступающих в вузы” (Масква, 2001; 2-е выд. 2002). У 1998 г. у выдавецтве “Феникс” (Растоў-на-Доне) апублікаваны “Большой лингвистический словарь”, які ўключае тлумачэнне больш як трох тысяч лінгвістычных тэрмінаў і паняццяў.

З мэтай павысіць культуру вуснага і пісьмовага маўлення выдадзены дапаможнікі “Культура речи и деловое общение”, “Культура речи” (у суаўтарстве). Карыстаецца папулярнасцю і дапаможнік В. Старычонка “Деловое общение и речевая культура современного преподавателя” (Мінск, 2010; у перакладзе на кітайскую мову – 2013).

За заслугі ў навукова-педагагічнай дзейнасці В. Старычонак узнагароджаны медалём Францыска Скарыны, знакам “Выдатнік адукацыі”, шматлікімі ганаровымі граматамі.

Сёння Васіль Старычонак поўны новых планаў і задум. Ён завяршае працу над “Слоўнікам метафар беларускай мовы”, працуе над манграфіяй па другасных семантычных найменнях, над інавацыйнымі падручнікамі па філалагічных навуках. Такая дзейнасць, безумоўна, дае яму новы запал энергіі, аптымізму, жыццялюбства і дазваляе адкрываць новыя далягяды філалагічнай навукі і педагагічнай адукацыі.

Алена ЖЫГАНОВА,
Ірына КУДРАВАТЫХ.

Аўтары ахвяраюць ганарар на развіццё часопіса.